# MESIA CA ROB AL DOMNULUI ȘI ARHIEREU DESĂVÂRȘIT ÎN ISAIA 52,13-53,12

**DAVID GAGEA-NEAGA**
Teologie pastorală anul III

## I. Slava Slugii Domnului (Ebed Iahwe) în Isaia 52,13-53,12

**Abstract:** The passage of Isiah 53 is considered, most of the time, as one of the most controversial sections among all of the Old Testament's literature. In jewish culture, it is considered as "the forbidden chapter" of the Old Testament, but not because it's literally forbidden, instead it is called that way because the jewish people refuse to accept and read it in the sinagogal cult. And why is that? Because of the conflict that this passage sets up between jews and Christians. The difference between those interpretations consists in the fact that the jews see this fragment as a prophecy about their people, meanwhile the Christians culture takes this passage as a reference to the Person of Christ, the Mesiah. In this study, we will follow the Christian interpretation using the texts of the Holly Fathers of the Church and we will try to bring an argument in favour of this interpretation of the text.

**Keywords:** forbidden chapter, controversy, sinagogal cult, prophecy, Mesiah

Cea de-a doua parte a cărții lui Isaia, numită și deutero-isaia, are ca tematică centrală persoana lui Mesia pe care o descrie cu ajutorul sintagmei „*Ebed Iahwe*" sau „*Robul/Sluga Domnului*". Astfel, între cele 4 imnuri din deutero-isaia care vorbesc despre robul Domnului, secțiunea din Isaia 52,13-53,12 are un loc de frunte, fiindcă descrie jertfa Mântuitorului în cuvintele cele mai expresive[1]. În Noul Testament, acest rob al lui Dumnezeu este identificat ca fiind Însuși Hristos, iar Sfinții Părinți recunosc în unanimitate că Isaia 53 este o prefigurare a operei și a patimilor Mântuitorului[2]. Ceea ce este însă de-a dreptul interesant e faptul că profetul nu amintește de originea davidică a lui Mesia, iar motivul pare să fie că profetul consideră că este mai important să

[1] Pr. Prof. dr. Ștefan Buchiu, pr. Prof. dr. Ioan Tulcan, pr. Prof. dr. Sterea Tache, pr. Prof. dr. Cristinel Ioja, *Teologia Dogmatică Ortodoxă vol. II,* ed. BASILICA, București, 2022, p. 180
[2] Pr. Prof. Vladimir Prelipcean, pr. Prof. Gheorghe Barna, pr. Prof. Nicolae Neaga, pr. Prof. Mircea Chialda, *Studiul Vechiului Testament- manual pentru facultățile teologice ediția a-IV-a,* ed. Renașterea, Cluj-Napoca, 2006, p.199

insiste asupra aspectului de jertfă, decât asupra Slavei Sale, evidențiind prin aceasta un rol nou al lui Mesia, afară de cel de împărat și profet, anume cel de mijlocitor care suferă atât pentru suferințele noastre sufletești, dar și fizice[3], fragmentul având ca idee centrală smerenia lui Mesia, ce culminează cu jertfa cea mai presus de fire.

## II. Analiza exegetică a textului

Structura acestei pericope este, însă, foarte interesantă. Fragmentul propus spre exegeză are o structură circulară, finalul fiind identic cu începutul, iar din analiza structurii chiastice a textului putem desprinde 3 idei principale, după cum putem observa:

A. Înălțarea Robului (Isaia 52,13-15): „Iată că sluga Mea va propăși, Se va sui, mare Se va face și Se va înălța pe culmile slavei! Precum mulți s-au spăimântat de El –așa de schimonosită Îi era înfățișarea Lui, și chipul atât de fără asemănare cu oamenii- tot așa va fi pricină de uimire pentru multe popoare; înaintea lui regii vor închide gura, că acum văd ceea ce nu li s-a spus, și înțeleg ceea ce nu auzit ”

B. Tăgăduirea Robului Domnului (53,1-3): „Cine va crede ceea ce noi am auzit și brațul Domnului cui se va descoperi? Crescut-a înaintea Lui ca o odraslă, și ca o rădăcină în pământ uscat; nu avea nici chip, nici frumusețe, ca să ne uităm la El, și nicio înfățișare ca să ne fie drag. Disprețuit era și cel din urmă dintre oameni; om al durerilor și cunoscător al suferinței, unul înaintea căruia să-ți acoperi fața; disprețuit și nebăgat în seamă ”

C. Mesia ca jertfă ce Se aduce pentru păcatele întregului popor (53,4-6): “Dar El a luat asupră-Și durerile noastre şi cu suferinţele noastre S-a împovărat. Şi noi Îl socoteam pedepsit, bătut şi chinuit de Dumnezeu, Dar El fusese străpuns pentru păcatele noastre şi zdrobit pentru fărădelegile noastre. El a fost pedepsit pentru mântuirea noastră şi prin rănile Lui noi toţi ne-am vindecat. Toţi umblam rătăciţi ca nişte oi, fiecare pe calea noastră, şi Domnul a făcut să cadă asupra Lui fărădelegile noastre ale tuturor.”

B. Tăgăduirea Robului Domnului (53,7-9): „Chinuit a fost, dar S-a supus şi nu şi-a deschis gura Sa; ca un miel spre junghiere s-a adus şi ca o oaie fără de glas înaintea celor ce o tund, aşa nu Şi-a deschis gura Sa. Întru smerenia Lui judecata Lui s-a ridicat şi neamul Lui cine îl va spune? Că s-a luat de pe pământ viaţa Lui! Pentru fărădelegile poporului Meu a fost adus spre moarte. Mormântul Lui a fost pus lângă cei fără de lege şi cu cei făcători de rele, după

[3] Pr. Prof. Univ. Dr. Ioan Chirilă, *Introducere în Vechiul Testament,* ed. BASILICA, București, 2018, p.540

moartea Lui, cu toate că nu săvârşise nici o nedreptate şi nici înşelăciune nu fusese în gura Lui."

A. Înălțarea Robului Domnului (53, 10-12): „Dar a fost voia Domnului să-L zdrobească prin suferinţă. Şi fiindcă Şi-a dat viaţa ca jertfă pentru păcat, va vedea pe urmaşii Săi, îşi va lungi viaţa şi lucrul Domnului în mâna Lui va propăşi. Scăpat de chinurile sufletului Său, va vedea rodul ostenelilor Sale şi de mulţumire Se va sătura. Prin suferinţele Lui, Dreptul, Sluga Mea, va îndrepta pe mulţi, şi fărădelegile lor le va lua asupra Sa. Pentru aceasta Îi voi da partea Sa printre cei mari şi cu cei puternici va împărţi prada, ca răsplată că Şi-a dat sufletul Său spre moarte şi cu cei făcători de rele a fost numărat. Că El a purtat fărădelegile multora şi pentru cei păcătoşi Şi-a dat viaţa."

GRUPA A-A: Astfel, pasajul debutează cu o anunțare a faptului că Robul Domnului va fi slăvit, Se va înălța, păşind pe un drum al gloriei. Prin întrupare, El renunță la slava pe care o avea înainte ca lumea să fie creată, dar păşeşte în planul lui Dumnezeu spre aceeași slavă[4], motiv pentru care Sfântul Chiril al Alexandriei vorbeşte despre chenoza lui Hristos astfel: „*El S-a smerit pe Sine, venind de la o stare înaltă, mai presus de toate, înălțându-Se Se întoarce la ceea ce era, nu se ridică la o cinste și slavă străină, ci la cea proprie, de la început*[5]". De altfel pasajul, vrea să ne deschidă cugetul spre a pricepe faptul că suferința constituie drumul cel mai sigur spre slavă. Robul Domnului, după cum vom observa în cele ce urmează, alege calea lepădării de Sine, a suferinței, a sacrificiului de dragul popoarelor, dar cu toate acestea mormântul Lui e socotit alături de cel al celor fără de lege; El este înviat, înălțat la cer, iar împărații se scoală și se închină Lui, căci aud ceva nemaipomenit până atunci. Versetele 14 și 15 vorbesc despre respingerea lui Mesia și primirea Lui de către neamuri. Aceasta este o profeție foarte importantă care întărește convingerea că Iisus este Hristos, Fiul lui Dumnezeu, respins de iudei, dar primit de neamurile care mii de ani au sfidat pe Dumnezeul lui Israel. Având acestea în vedere, Sfântul Ioan Gură de Aur vorbește despre necredința iudeilor vorbind despre ei ca despre „*cei care se bucurau de minunile Lui și îi ascultau pe proroci în fiecare zi și pe El Însuși Îl aveau între ei tot timpul, amintindu-le de aceia, într-atât s-au împietrit și au asurzit, încât prin nimic din toate acestea*

---

[4] Ideea pe care o exprimăm în acest fragment este evident cea a chenozei care se referă la Hristos, care fără a aboli sau renunța în vreun fel la firea dumnezeiască, ia chipul de rob cu toate afectele sale cu scopul de a-l îndumnezeii și a reface legătura ruptă prin păcatul original, dintre Dumnezeu și om prin jertfa proprie, în urma căreia dobândește și ca om ceea ce avea deja prin fire ca și Dumnezeu, îndumnezeindu-Și astfel, propria umanitate asumată, pe care a și dus-o mai apoi la culmea deificării prin înălțarea și ședera de-a dreapta Tatălui.

[5] Sf. Chiril al Alexandriei, *Dialoguri despre Sfânta Treime din colecția „Dumitru Stăniloae-seria traduceri" vol.al-III-lea,* trad.de pr. prof. Dumitru Stăniloae, ed. BASILICA, București, 2021, p.202

*nu au putut fi aduși la credința în Hristos*[6] ", iar despre neamuri ține să precizeze că „*deși s-au pogorât în adâncul răutății, dintr-odată, pe neașteptate, ni s-au arătat strălucind din înălțimea cea mai de sus a cerurilor*[7]". Din aceste cuvinte rezultă că Mesia cel respins de ai Săi va fi o pricină de bucurie pentru multe popoare, întrucât putem constata că după Înviere, neamurile au parte de un soi de trezire spirituală fără precedent în istorie care continuă și astăzi, astfel încât profeția lui Isaia este mult mai amplă. Ea nu se referă doar la evenimentele din viața lui Mesia, ci și la impactul Lui asupra omenirii. Ultimele versete ale capitolului reiau ideea faptului că în urma suferinței , Mesia va fi slăvit, marcând structura circulară a acestui fragment. La fel ca în prima parte, în aceasta numai pomenim de popor ca și martor, ci de Însusi Dumnezeu care mărturisește. Astfel, iată că se vorbește cumva de o recompensare a lui Mesia de către Dumnezeu pentru opera înfăptuită. Teologic vorbind, aceeași idee o preia și Sfântul Apostol Pavel care în Epistola către Flipeni 2,9 confirmă această idee spunând că "pentru aceasta și Dumnezeu L-a preaînălțat și i-a dăruit Lui nume, care e mai presus de orice nume". De fapt, dacă analizăm textele vom vedea că ele au o structură similară. Aici vorbim de o slavă la început și una la sfârșit. Sf. Pavel vorbește despre slava dumnezeirii, iar mai apoi de slăvirea Mântuitorului. În ambele situații ne punem întrebarea dacă nu cumva prin întrupare, Mesia Își pierde divinitatea? Nu, sub nicio formă! Aceste fragmente nu vorbesc despre Hristos ca Dumnezeu, ci după cuvântul Sfântului Vasile cel Mare, se referă la firea omenească a Domnului[8], adică la faptul că Hristos ca om Se îndumnezeiește pe Sine Însuși, căci după Sf. Chiril al Alexandriei[9] , chenoza constă și în faptul că acceptă să primească ca om, ceea ce deja are prin fire ca Dumnezeu și prin aceasta S-a făcut urmașilor Săi (v.10) "pricină de mântuire veșnică"( Evrei 5,9). Așa putem explica structura acestui fragment prin prisma lui Mesia, Dumnezeu-întrupat care Se desăvârșește pe Sine, obținând prin har, Slava ce o are prin fire ca Dumnezeu, ca prin El să ne împărtășim și noi de Dumnezeirea Sa.

GRUPA B-B: Ideea menționată anterior pare că se continuă și în debutul capitolului 53, căci profetul începe printr-o întrebare retorică prin care sugerează ideea că nimeni nu a ascultat sau crezut cele cu privire la rob, nici

---

[6] Sf. Ioan Gură de Aur, *Omilii la Evanghelia după Ioan vol. I din colecția PSB vol.15,* trad. de Maria-Iuliana Rizeanu, introducere și note de ierom. Policarp Pârvuloiu, ed. BASILICA, București, 2015, p.104

[7] Ibidem, p.105

[8] Sf. Vasile cel Mare, *Omilii la psalmi din colecția PSB-serie nouă vol. al-IV-lea,* trad. de ierom. Policarp Pârvuloiu și pr. Dumitru Fecioru, ed. BASILICA, București, 2011, p. 506

[9] Sf. Chiril al Alexandriei, *Tâlcuire la psalmi din colecția colecția „Dumitru Stăniloae-seria traduceri" vol.al-V-lea*, trad.de pr. prof. Dumitru Stăniloae, ed. BASILICA, București, 2023, p.365

iudeii, dar nici păgânii, iar răspunsul oferit acestei întrebări retorice ar fi nimeni[10]. E foarte interesant însă faptul că dacă în primele versete ale acestui fragment, Cel care vorbea era Dumnezeu, iată că în capitolul 53 cei care vorbesc sunt credincioșii, poporul care este martor al evenimentelor descrise. De fapt, e și mai interesant modul în care timpul verbal folosit este trecutul, ceea ce denotă certitudinea împlinirii profeției. Dar ne putem întreba: cine e poporul care mărturisește și adresează întrebarea retorică din versetul 1? Însuși evreii. Acest fapt denotă ignoranța lor completă și necredința lor, motiv pentru care Sfântul Ioan Damaschin, când comentează evenimentele din Vinerea Mare conform Evangheliei de la Ioan, invocă aceste trei versete din Isaia și spune : „oare nu pentru că v-ați tăgăduit propriul Rege ați rămas fără rege, trăgând după voi jugul robiei veșnice[11]". Dar de ce L-au tăgăduit? Pentru că deși Mesia a venit conform profețiilor, nu a îndeplinit așteptările evreilor, căci deși aveau mărturiile Scripturii, nu s-au conformat cu adevărul revelat. De aceea, versetele 2 și 3 Îl prezintă pe Mesia lipsit de slavă și vorbește despre el ca neavând nici chip, nici frumusețe și fiind un om al durerilor, iar această descriere a lui Mesia din versetele 2 și 3, după Fericitul Ieronim, arată „lipsa de noblețe a trupului pricinuită de biciuiri și scuipări și pălmuiri și cuie și jignirile de pe Cruce[12]". În versetele 7-9, Isaia revine la ideea tăgăduirii lui Mesia. Astfel, acest pasaj este foarte celebru deorecee deschide o linie de interpretare foarte vastă prin prezentarea lui Mesia sub chipul materiei folosite ca jertfă în Pentateuh. O primă aluzie este cea cu privire la mielul pascal din Ieșire 12. În Levitic cap. 1, când ni se precizează că dacă cineva va vrea să aducă jertfă un miel alb, fără meteahnă, iar în capitolul 16 al aceleiași cărți se vorbește de sărbătoare Zilei Ispășirii, când arhiereul punea mâinile pe capul unui țap pe care mai apoi să-l trimită în pustie, având asupra sa toate păcatele poporului[13]. Iată că între ritualurile cultice din Pentateuh și Isaia 53 avem foarte multe similarități. Mielul adus spre jertfă trebuia să fie fără meteahnă, Robul pătimește fără vină. Țapul de ispășire a fost alungat, viața Robului S-a luat. Desigur, pentru a înțelege adevăratul scop al mențiunii făcute de Isaia cu privire la miel trebuie să luăm în considerare și modul în care Noul Testament preia aceste idei. Astfel, Sfântul Ioan Botezătorul Îl prezintă pe Hristos

---

[10] John Goldingay , David Payne, *The international critical commentary on the Holy Scriptures of the Old and New Testament* ,p.297

[11] Sf. Ioan Damaschin, *Cuvântări la sărbători împărătești, la sărbători ale Maicii Domnului și la sfinți,* trad. de pr. Dr. Gabriel Mândrilă și Laura Mândrilă, EIBMO, București, 2010, p. 110

[12] Fericitul Ieronim, *Epistola LXV din Epistole vol. al-II-lea din colecția PSB-serie nouă vol.10,* trad. de Dan Negrescu, ed. BASILICA, București, 2018, p. 129

[13] Jeremy Schipper, *Interpreting the lamb imagery in Isaiah 53 in "Journal of biblical literature 132" no.2,* University of Philadelphia, 2013, pp.317-320

ucenicilor săi, Andrei și Ioan, prin expresia: „Iată Mielul lui Dumnezeu, Cel ce ridică păcatul lumii”(Ioan 1,29,39). Sfântul Ioan Gură de Aur, afirmă faptul că aici Sf. Ioan Botezătorul îl prezintă astfel pe Domnul făcând aluzie atât la Legea lui Moise, cât și la Isaia pentru a-i aduce la credință prin prototipurile vetero-testamentare, căci „acel miel nu a luat asupra lui păcatul nimănui o dată pentru totdeauna, în vreme ce acesta a luat păcatele întregii lumi[14]”

Versetul al-8-lea aduce o oarecare inovație în ceea ce privește mesianismul Vechiului Testament pentru că vorbește și despre originea divină a lui Mesia. Isaia, odată ce a vorbit de jertfa Lui, exclamă cu tărie: „iar neamul Lui cine-l va spune? ”. Aici Isaia sugerează subtil, ideea că Mesia nu este un om simplu, căci vom vedea că în genealogiile Vechiului Testament mereu este pomenită figura paternă ca factor dominant, ori aici Isaia care înainte profețise nașterea din fecioară a lui Emanuel, sugerează ideea originii divine a lui Mesia, care nu e doar un simplu om. Ca argument putem oferi acestui fragment interpretarea oferită acestei expresii de Sfântul Atanasie cel Mare care spune: „căci Acesta a ieșit din Fecioară și S-a arătat ca om pe pământ și e Cel al Cărui neam e de nepovestit. Fiindcă nu este cineva care să poată spună pe tatăl Lui după trup, de vreme ce trupul Lui nu e din bărbat, ci numai din Fecioara[15] ”. Ori acest lucru, pune și mai mult accentul pe necredința poporului, căci deși le-au fost vestite toate acestea, au luat la cunoștință cele cu privire la smerenia lui Mesia, nu au crezut în El, socotindu-L între cei fărădelege și răstignindu-L între doi tâlhari.

GRUPA C: Aceste versete constituie punctul culminant al fragmentului pentru că accentuează și mai mult smerenia și dragostea lui Mesia față de poporul Său pentru că vorbește despre cauza suferințelor Sale. Cumva, această secțiune ne aduce la cunoștință faptul că Mesia nu este pedepsit de Iahve pentru propriile fărădelegi, ci pentru ale lor, ale iudeilor din Diaspora , care au fost duși afară din Ierusalim, în exil și acum privesc de sus, cetatea sfântă[16]. Această opinie o vom regăsi și la Fericitul Augustin care face referire la acest pasaj din Isaia ca fiind o prevestire pentru Mesia asupra faptului că „ va pătimi pe Cruce din pricina aceluiași popor al iudeilor, din neamul cărora provenea după trup; și așa a fost[17]”. Dar, dacă citim și reflectăm mai adânc asupra modului în care jertfa Mântuitorului Iisus Hristos, prefigurată aici de Isaia este tratată în teologia Noului Testament și în cea patristică, vom observa că Sfinții Părinții

---

[14] Sf. Ioan Gură de Aur, *Omilii la Evanghelia după Ioan,* p.168

[15] Sf. Atanasie cel Mare, *Tratat despre Întruparea Cuvântului,* trad. de pr. Prof. Dumitru Stăniloae, EIBMO, București, 2010, p.195

[16] Ulrich F. Berges, *The book of Isaiah: Its composion and final form,* Hebrew Bible monographs 46,p. 381

[17] Fericitul Augustin, *Despre catehizarea începătorilor în credință în PSB-serie nouă vol. al-XVI-lea,* trad. de Alin Bogdan-Mihăilescu, ed. BASILICA, București, 2016, p.539

oferă jertfei Mântuitorului un aspect universal, cunoscut în dogmatică sub denumirea de aspectul recapitulativ al jertfei ce constă în recapitularea tuturor oamenilor din toate timpurile și locurile în Hristos. Această idee a fost dezvoltată în Noul Testament de către Sfântul Apostol Pavel, care spune „ precum prin neascultarea unui om s-au făcut păcătoși cei mulți, tot așa prin ascultarea Unuia se vor face drepți cei mulți"(Romani 5,19). Ori tocmai aceasta este și ideea exprimată aici de Isaia, a morții lui Hristos pentru noi, prin expresiile folosite. Eusebiu de Cezareea tâlcuiește acest pasaj spunând că acesta a constituit "sacrificiul acestui trupesc instrument al Cuvântului și a fost adus în folosul întregii noastre turme a oamenilor[18]". Pe lângă această idee a recapitulării, vom observa că Sfinții Părinți oferă și o altă interpretare acestui pasaj, una vindicativă. Astfel, Clement Alexandrinul interpretează expresia "Domnul a făcut să cadă asupra Lui fărădelegile noastre ale tuturor" și susține ideea esprimată anterior în versetul 5 pentru că "L-a dat pe El, adică spre a corecta și îndrepta păcatele noastre[19]", iar Sfântul Vasile cel Mare interpretează acest pasaj și spune că Mesia "a suferit cea mai necinstită moarte, ca să ne readucă pe noi la viața cea mai slăvită[20]". În aceste pasaje, observăm cum Sf. Părinți indentifică în aceste versete un alt aspect al jertfei lui Hristos-Mesia, și anume cel ontologic. Acesta se referă la modul prin care Hristos Își asumă atât vina pentru păcatele noastre, cât și umanitatea în sine cu afectele Sale, acestea fiind neputințele din versetul 4, și o îndumnezeiește prin Jertfa Sa. Însă, într-un mod indirect versetele acestea mai scot în evidență și motivul jertfei lui Mesia, iubirea față de poporul Său. Astfel, Sfântul Maxim Mărturisitorul spune că Hristos este „Cuvântul dreptății, Care din iubire de oameni pătimește fără vină[21]", iar Sfântul Dumitru Stăniloae ține să sublinieze faptul că Hristos nu trebuia să moară potrivit ființei, ci misiunii Sale[22] adică, dacă după Sfântul Apostol Pavel, moartea e o consecință a prezenței păcatului în ființa umană (Romani 6,23), Hristos nu trebuia să moară fiind fără de păcat, dar fiindcă S-a întrupat și a venit în proxima apropiere față de om, a luat asupra Sa vina păcatelor pe care El nu Le-a săvârșit și a murit pentru viața semenilor Săi.

---

[18] Eusebiu de Cezareea, *Despre Sfântul Mormânt în colecția PSB-serie nouă vol. al-VIII-lea,* trad. de Radu Alexandrescu, ed. BASILICA, București, 2012, p. 362

[19] Clement Alexandrinul, *Pedagogul în colecția PSB-serie nouă vol. al-XVI-lea,* trad. de pr. Dumitru Fecioru, ed. cit., p.122

[20] Sfântul Vasile cel Mare, *Regulile Mari în colecția PSB-serie nouă vol. al-V-lea,* trad. de Florin Filimon, ed. BASILICA, București, 2013, pp.221-222

[21] Sf. Maxim Mărturisitorul, *Ambigua*, trad. pr. Prof. Dumitru Stăniloae, EIBMBOR, București, 2006, p.474

[22] Pr. Prof. dr. Dumitru Stăniloae, *Iisus Hristos sau restaurarea omului din colecția „Dumitru Stăniloae-opere complete" vol. al-IV-lea,* ed. BASILICA, București, 2013, p.334

## III. Concluzii finale

Ca și concluzie putem observa că în literatura creștină, Isaia 53 este interpretată ca un arhetip al Pătimirilor Mântuitorului , căci Sfinții Părinți, după cum am putut vedea se folosesc de acest fragment pentru a demonstra că Hristos este Dumnezeu cel adevărat care S-a întrupat și S-a adus pe Sine jertfă pentru a mântui pe oameni.

## IV. Bibliografie


- **Manuale de specialitate**

1. BUCHIU ȘTEFAN, pr. Prof. dr., TULCAN IOAN, pr. Prof. dr., STEREA TACHE, pr. Prof. dr., IOJA CRISTINEL, pr. Prof. dr., *Teologia Dogmatică Ortodoxă vol. II,* ed. BASILICA, București, 2022
2. BERGES F. ULRICH, *The book of Isaiah: Its composion and final form,* Hebrew Bible monographs 46
3. CHIRILĂ IOAN, pr. Prof. dr., *Introducere în Vechiul Testament,* ed. BASILICA, București, 2018
4. GOLDINGAY JOHN, PAYNE DAVID, *The international critical commentary on the Holy Scriptures of the Old and New Testament*
5. PRELIPCEAN VLADIMIR, pr. Prof., BARNA GHEORGHE, NEAGA NICOLAE, pr. Prof. , CHIALDA MIRCEA, pr. Prof., *Studiul Vechiului Testament - manual pentru facultățile teologice ediția a IV-a,* ed. Renașterea, Cluj-Napoca, 2006
6. STĂNILOAE DUMITRU, pr. Prof. dr., *Iisus Hristos sau restaurarea omului din colecția „Dumitru Stăniloae-opere complete" vol. al IV-lea,* ed. BASILICA, București, 2013

- **Surse patristice**

1. SFÂNTUL ATANASIE CEL MARE, patriarh al Alexandriei, *Tratat desre Întruparea Cuvântului,* trad. de pr. Prof. Dumitru Stăniloae, EIBMO, București, 2010
2. FERICTUL AUGUSTIN, *Despre catehizarea începătorilor în credință în PSB-serie nouă vol. al-XVI-lea,* trad. de Alin Bogdan-Mihăilescu, ed. BASILICA, București, 2016
3. SFÂNTUL CHIRIL, arhiepiscop al Alexandriei, , *Dialoguri despre Sfânta Treime din colecția „Dumitru Stăniloae-seria traduceri" vol.al-III-lea,* trad.de pr. prof. Dumitru Stăniloae, ed. BASILICA, București, 2021
4. IDEM, *Tâlcuire la psalmi din colecția colecția „Dumitru Stăniloae-seria traduceri" vol. al V-lea,* trad. de pr. prof. Dumitru Stăniloae, ed. BASILICA, București, 2023

5. CLEMENT ALEXANDRINUL, scriitor bisericesc, *Pedagogul în colecția PSB-serie nouă vol. al-XVI-lea,* trad. de pr. Dumitru Fecioru, ed. cit.
6. EUSEBIU DE CEZAREEA, episcop și istoric bisericesc, *Despre Sfântul Mormânt în colecția PSB-serie nouă vol. al-VIII-lea*, trad. de Radu Alexandrescu, ed. BASILICA, București, 2012
7. SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, arhiepiscop de Constantinopol, , *Omilii la Evanghelia după Ioan vol. I din colecția PSB vol.15,* trad. de Maria-Iuliana Rizeanu, introducere și note de ierom. Policarp Pârvuloiu, ed. BASILICA, București, 2015
8. SFÂNTUL IOAN DAMASCHIN, monah, *Cuvântări la sărbători împărăteşti, la sărbători ale Maicii Domnului şi la sfinți,* trad. de pr. Dr. Gabriel Mândrilă și Laura Mândrilă, EIBMO, București, 2010
9. FERICITUL IERONIM, *Epistola LXV din Epistole vol. al-II-lea din colecția PSB-serie nouă vol.10,* trad. de Dan Negrescu, ed. BASILICA, București, 2018
10. SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL, monah, *Ambigua*, trad. pr. Prof. Dumitru Stăniloae, EIBMBOR, București, 2006
11. SFÂNTUL VASILE CEL MARE, arhiepiscop, *Omilii la psalmi din colecția PSB-serie nouă vol. al-IV-lea,* trad. de ierom. Policarp Pârvuloiu și pr. Dumitru Fecioru, ed. BASILICA, București, 2011
12. IDEM, *Regulile Mari în colecția PSB-serie nouă vol. al-V-lea,* trad. de Florin Filimon, ed. BASILICA, București, 2013

- **Studii și articole**

1. SCHIPPER JEREMY, *Interpreting the lamb imagery in Isaiah 53 in "Journal of biblical literature 132" no.2,* University of Philadelphia, 2013